

PROROCY MNIEJSI

5. Orędzie teologiczne – Przesłanie teol. zbioru p.m. jest analizowane na podstawie egzegezy pojedynczych ksiąg; połączenie ich w integralną całość umożliwia wyekspozowanie wiodących tematów teol. dla orędzia p.m., np. motyw dnia Jahwe oraz miłosierdzie Boga pozostającego w relacji do Jego karzącej sprawiedliwości; stanowią one o dynamice historii zbawienia (grzech – kara – zbawienie; House); w tej perspektywie zauważa się też w p.m. wyraźne zorientowanie na Syjon, który w prorocत्वach powygoniowych zostaje włączony w uniwersalną wizję zbawienia eschatologicznego.

Liczne nawiązania w p.m. do in. tradycji prorockich: Izajaszowej (E. Bosshard-Nepustil), Jeremiaszowej/deuteronomistycznej (W. Rudolph, E. Ben Zvi) i Ezechielowej (S.S. Tuell), jak również zjawisko intertekstualności wewnątrz p.m. pozwalają uznać ten zbiór za rodzaj antologii prorockiej (Petersen); wybór właśnie 12 ksiąg dla antologii prorockiej wydaje się podkreślać walor symboliczny p.m. jako reprezentantów całego Izraela, którzy składają swoje profetyczne świadectwo wiary w Jahwe (M. Szmajdziński).

R.E. Wolfe, *The Editing of the Book of the Twelve*, ZAW 53(1935) 90-129; S. Lach, *Księgi p.m.* I-II, PST XII 1-2; P.R. House, *The Unity of the Twelve*, JStOT Supl. 77, Sheffield 1990; O.H. Steck, *Der Abschluss der Prophetie im AT. Ein Versuch zur Frage der Vorgeschichte des Kanons*, Nk 1991; J.D. Nogalski, *Literary Precursors to the Book of the Twelve*, BZAW 217, B 1993; tenże, *Redactional Processes in the Book of the Twelve*, BZAW 218, B 1993; E. Ben Zvi, *Twelve Prophetic Books or „The Twelve“*. A Few Preliminary Considerations, w: *Forming Prophetic Literature. Essays on Isaiah and the Twelve in Honor of John D.W. Watts*, JSOT Supl. 235, Sheffield 1996, 125-156; E. Bosshard-Nepustil, *Rezeptionen von Jesaja 1-39 im Zwölfprophetenbuch. Untersuchungen zur literarischen Verbindung von Prophetenbüchern in babylonischer und persischer Zeit*, Fr 1997; P.R. House, *The Character of God in the Book of the Twelve*, w: *Society of Biblical Literature Seminar Papers 1998*, Atlanta 1998, 831-849; *Reading and Hearing the Book of the Twelve*, Atlanta 2000; M.A. Sweeney, *The Twelve Prophets I-II*, Collegeville 2000; P.L. Redditt, *The Formation of the Book of the Twelve. A Review of Research*, w: *Thematic Threads in the Book of the Twelve*, BZAW 325, B 2003, 1-26; M. Szmajdziński, „Ogień pożerający” (esz + 'akal) w Zbiorze Dwunastu Proroków, Cz 2008; J. Wöhrle, *Der Abschluss des Zwölfprophetenbuches. Buchübergreifende Redaktionsprozesse in den späten Sammlungen*, BZAW 389, B 2008.

Wojciech Pikor

PROROCY WIĘKSI, zbiór 3 (lub 4) prorockich ksiąg: → *Izajasza księgi*, → *Jeremiasza księgi*, → *Ezechiela księgi* (oraz → *Daniela księgi*).

Nazwa p.w. została wprowadzona przez Augustyna (*De civitate Dei* 18,29); termin „więksi” odnoszony do ksiąg prorockich: Iz, Jr, Ez (i Dn), różnych od → proroków mniejszych, zwraca uwagę na ich długość, a nie znaczenie teol. (Iz liczy 66 rozdziałów, Jr – 52, Ez – 48, a cały zbiór proroków mniejszych – 67). W *Biblii* hebr. Dn znajduje się nie wśród *Proroków (nebi'im)*, lecz wśród *Pism (ketubim)* – za Est, a przed Ezd, Ne oraz 1-2 Krn; takie umiejscowienie w kanonie żyd. może wynikać z faktu, że powstała ona po zamknięciu kanonu *Proroków* (w świetle Syr 49,10 ustalenie zbioru *Proroków* musiało nastąpić przed 180 prz.Chr.); jej teksty są spisane w języku aram. i hebr., dlatego też zostały umieszczone przed Ezd i Ne, w których zachodzi podobny fenomen 2-języczności; nadto → Daniel nie był uważany za proroka przez całą tradycję żyd. (por. bSanh 94a).

Kolejność p.w. w zbiorze *Proroków* koresponduje z czasem działalności proroków, którym są przypisywane zawarte w nich wyrocznie (Izajasz powołany na proroka na przełomie 740 i 739 prz.Chr., Jeremiasz – 627 prz.Chr., Ezechiel – 593 prz.Chr.); 3 p.w. tworzy ze zbiorom proroków mniejszych układ chiastyczny w hebr. zbiorze Iz-Ml. Iz obejmuje proctwa datowane od okresu asyr. po pers., podobnie jak prorocy mniejsi, zaś Jr i Ez zawierają wyrocznie powstałe w schyłkowym okresie Judy i początkach wygnania babil.; wg O.H. Steck i E. Bossharda-Nepustila powyższa struktura dowodzi, iż za końcową redakcją Iz i proroków mniejszych jest odpowiedzialna ta sama grupa redaktorów z Jeruzolimy; wg Th. Römera porządek ksiąg prorockich w *Biblii* hebr. (3 p.w. i 12 proroków mniejszych) przywołuje schemat → *Pięćoksięgu*, w którym po 3 patriarchach następuje 12 synów Jakuba-Izraela.

LXX zmieniła porządek p.w., dołączając do tego zbioru Dn; Daniel jako prorok działał najpóźniej, stąd jego proctwo w zbiorze p.w. zajmuje ostatnie miejsce; po Jr znajdują się 2 teksty uważane przez tradycję żyd. za apokryficzne, tj. → *Barucha księga* oraz *List Jeremiasza* (Ba 6), między które włączono → *Lamentacje Jeremiasza*, przesunięte ze zbioru *Pism*; w ten sposób tradycja Żydów Aleks. rozszerza cykl pism Jeremiasza do 4 ksiąg. Tradycja łac. (→ *Wulgata*) przejmując gr. kanon p.w., łączy jednak Ba i *List Jeremiasza* w jedną księgę.

O.H. Steck, *Der Abschluss der Prophetie im AT. Ein Versuch zur Frage der Vorgeschichte des Kanons*, Nk 1991; E. Bosshard-Nepustil, *Rezeptionen von Jesaja 1-39 im Zwölfprophetenbuch. Untersuchungen zur literarischen Verbindung von Prophetenbüchern in babylonischer und persischer Zeit*, Fr 1997; Th. Römer, *I profeti*, w: *Guida di lettura all'AT*, Bol 2007, 209-210.

Wojciech Pikor

PROROCY z ZWICKAU (niem. *Zwickauer Propheten*), grupa protestantów niem. reprezentująca radykalne skrzydło reformacji niem., uformowana 1520 w Zwickau, związana z Th. → Müntzerem i → anabaptystami.

Określenie zostało nadane przez przywódców reformacji – M. → Lutra i Ph. → Melanchtona na oznaczenie ugrupowania rel. uformowanego w Zwickau spośród ludzi biednych, zwł. rzemieślników i górników; ruchowi przewodzili tkacz N. Storch i Th. Drechsel (Drexel) oraz wittenberski student M. Stübner (zw. Thomä, Thomae); powoływali się oni na osobiste doświadczenie „wewnętrznego słowa” i „wewnętrznego światła”, czyli bezpośrednio objawienia, sny i wizje, natchnienia Ducha Świętego oraz rozmowy z Bogiem; nawoływali do pokuty, nawrócenia i prakt. realizacji (w duchu pierwszych chrześcijan) przesłania Jezusa Chrystusa (zwł. z Jego *Kazania na górze*); przepowiadali bliskie nadejście „tysiącletniego królestwa wybranych”, oczyszczonego od „klechów” (*Pfaffen*) i „bezbożników” (*Gottlosen*); uważali, że wiara w Chrystusa i naśladowanie Go winny przejawiać się w życiu (stąd podkreślanie znaczenia dobrych uczynków, a nie tylko samej → łaski i wiary, jak głosił Luter); powołując się na wewn. działanie Ducha Świętego w człowieku, negowali konieczność sakramentów Kościoła (gł. chrzest dzieci) i kultu zewn. (m.in. cześć obrazów), a nawet *Biblii*; 1520 rozpoczęli tworzenie rel. wspólnoty z 12 apostołami i 72 uczniami, ze Storchem na czele (sympatyzował z nim Müntzer, który w tym czasie był tam kaznodzieją); 1521 na mocy rady miejskiej współdziałającej z burmistrzem H. Mühlporfem i prob. N. Hausmannem zostali potępieni i usunięci z miasta pod zarzutem udziału w rozruchach społ.; w grupie tej znalazł się także Müntzer, który w tym czasie radykalizował swoje poglądy reformacyjne; gł. przywódca p. z Z. udali się do Wittenbergi, gdzie niektóre ich tezy wzbudziły początkowo zainteresowanie A. → Karlstadta, N. von Amstdorfa i G. Zwillinga; zębny wpływ ich radykalizmu teol. dostrzegł Melanchton, a nast. Luter, który gł. w tym celu napisał 1520 rozprawę *De libertate christiana*, a 1522 udał się z Wartburga do Wittenbergi, nast. do Zwickau, Lipska, Erfurtu i Weimaru z serią specjalnych kazań (tzw. *Invocavitpredigten*); wg Lutra p. z Z., odchodząc od postaw etycznych i wolności ewangelijnej, tworzyli nowy i fałszywy porządek kośc.; ponadto powoływali się na ducha własnego, a nie Ducha Bożego i odrzucali to, co „cielesne”, na rzecz tego, co „duchowe”, kwestionując w efekcie „cielesność” wcielenia Boga oraz opierając się na subiektywnym doświadczeniu Boga i „marzycielskim zaufaniu” do własnego działania (z czasem Luter rozszerzył to pojęcie na sakramentalizm, zwł. koncepcje Karlstadta); z tego powodu byli określani „marzycielami” lub „entuzjastami” (niem. *Schwärmer*, łac. *fanaticus* lub *enthusiasta*); działalność zakończyli po klęsce w wojnie chłopskiej 1525-26.

P. Wappler, *Thomas Müntzer in Zwickau und die „Zwickauer Propheten“*, Gü 1966; S. Hoyer, *Radikale Prediger und soziales Umfeld. Bemerkungen zu Th. Müntzers Tätigkeit in Zwickau*, w: *Reformation und Revolution*, St 1989, 155-169; H. Rabe, *Deutsche Geschichte 1500-1600. Das Jahrhundert der Glaubens-*

spaltung, Mn 1991 (passim); W. Schröder, HWP VIII 1478-1483 (bibliogr.); H.J. Goertz, *Religiöse Bewegungen in der frühen Neuzeit*, Mn 1993 (passim); J.M. Stayer, *Sächsischer Radikalismus und Schweizer Täuferturn. Die Wiederkehr des Verdrängten*, w: *Wegscheidens der Reformation. Alternatives Denken vom 16. bis zum 18. Jahrhundert*, Wei 1994, 151-178; Ch. Ribbat, *Religiöse Erregung. Protestantische Schwärmer im Kaiserreich*, F 1996; A.M. Haas, *Der Kampf um den Heiligen Geist. Luther und die Schwärmer*, Fri 1997; R. Gross, *Zwickau in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts*, w: *500 Jahre Ratsschulbibliothek Zwickau. 1498-1998*, Zwickau 1998, 160-175; D. Fauth, *Träume bei religiösen Dissidenten in der frühen Reformation*, w: *Religiöse Devianz in christlich geprägten Gesellschaften. Vom hohen Mittelalter bis zur Frühaufklärung*, Wü 1999, 71-105; V. Leppin, TRE XXX 628-629 (bibliogr.); V. Joestel, *Andreas Bodenstein, genannt Karlstadt. Schwärmer und Aufrührer?*, Wittenberg 2000; V. Leppin, F. Enns, R. Stroh, RGG VII (2004¹) 1047-1050; V. Pfnür, P. Lüning, LThK IX (2006) 323, X 1523; *ciz.*, *Lexikon der Ökumene und Konfessionskunde*, Fr 2007, 1232, 1462.

Stanisław Józef Koza

PROROCY PEŁNI NATCHNIENIA → *Magnis prophetae vocibus.*

PROROK (gr. *prophētes*, arab. *nabi*, *rasul* prorok), charyzmatyczny przywódca rel. przeświadczony o swoim posłannictwie i powołaniu przez bóstwo (Boga) do specjalnych zadań, zawdzięczający też niekiedy swój → autorytet uznaniu przez grupę rel.; osoba otrzymująca od bóstwa (Boga) orędzie niezrozumiałe dla zwykłego człowieka, którego jest oficjalnym interpretatorem; otrzymane natchnienie nie zależy od jego woli, dzięki niemu uważa się za rzecznika bóstwa (Boga); w religiach tradycyjnych za p. uznaje się osoby lub grupy ekstazy, wprawiane w ten stan przez muzykę, taniec, post, użycie substancji odurzających w celu osiągnięcia dostępu do wyższych mocy, bóstw lub przodków (p. kultowi i dworscy, którzy jako król. doradcy lub słudzy świątynni pełnią posługę wobec rel. zadań i autorytetów); tzw. p. zawodowi stanowią odrębną grupę mającą doświadczenie Boga lub bogów, uważając się za ich narzędzia, znaną gł. z *Biblii* (Ozeasz, Amos, Izajasz, Micheasz, Jeremiasz, Ezechiel), i jako obrońcy sprawiedliwości społ. często byli zaangażowani w politykę oraz historię swojego narodu.

I. W RELIGIACH POZACHRZEŚCIJAŃSKICH – 1. W islamie – p. jest rozumiany jako osoba charyzmatyczna, która z polecenia Boga powołuje do wiary i troszczy się o zachowywanie obyczajów przez wiernych; mużulmanie wierzą, że p. są sługami Boga (tuba Boga), posłanymi do ludzi dla głoszenia im Jego orędzia, prowadzenia do wiary w Niego oraz wskazywania właściwej drogi życia; wśród nich są p. w sensie ogólnym (*nabi*) oraz p.-prawodawcy (*rasul*), z których *Koran* wylicza imiennie 28; znaczną część *Koranu* stanowią tzw. historie prorockie, których teol. ocena nie jest jednolita; w mistyce szereg wymieniń są p., którzy odzwierciedlają najważniejsze przymioty Boga: Adam (wola i moc stwórcza), Abraham (wiedza), Noe (władza), Dawid (zdolność słyszenia), Jakub (zdolność widzenia), Jezus (życie) oraz Mahomet nazywany Pieczęcią P., zamykający orędzie wszystkich poprzednich p., po nim nie pojawi się już żaden p.; wiara w ostateczny charakter prorockiego orędzia Mahometa przybrała postać dogmatu; ponadto mużulmanie wierzą w p. niewymienionych imiennie w *Koranie* i działających jeszcze przed Mahometem, których liczba wynosiła 313, a tradycja mist. mówi aż o 124 000; występującym w *Koranie* p. oddawana jest cześć rel., a ich imiona często nadawane są dzieciom, szereg. imię Abraham; *Koran* wymienia też jako p. Dawida i Salomona oraz arab. postaci Salih i Huda; p. postrzegany jest jako wolny od grzechów i błędów (*masum*), stąd jest godny zaufania, gdyż nie posługuje się kłamstwem i nie zachowuje jedynie dla siebie otrzymanego orędzia, które ma przekazywać innym; podlega jednak powsz. słabościom ogólnoludzkim.

2. W religiach tradycyjnych (głównie afryk.) – funkcje prorockie, poza osobami określanymi słowem p., pełnią także ci, którzy są tzw. medium między Istotą Najwyższą lub niższymi duchami a ludźmi; ich przekaz jest interpretowany wspólnie wierzących przez kapłanów (m.in. u ludów

Szona oraz Igbo; kobieta opanowana przez Istotę Najwyższą staje się jej medium i wypowiada orędzie językiem różniącym się od jej własnego, które pełniący funkcje rytualne mężczyzna objaśnia wiernym); w większości tradycyjnych religii media duchowe dla kontaktu z niższymi duchami są bardzo popularne; w przeciwieństwie do nich osoby nazywane p. same interpretują swoje orędzia i bezpośrednio przedstawiają je wspólnocie; wierzy się, że zarówno medium, jak i p. przemawiają w imię autorytetu istoty duchowej, od której otrzymali orędzie; przekazy p. bardziej dotyczą spraw wspólnotowych i społ., natomiast mediów – problemów indywidualnych; należy też odróżniać p. występujących w tradycyjnych religiach afryk. od p. z rodzimych, niezależnych wspólnot chrześc., którzy utożsamiają się z p. judeochrześc. (S. Kimbangu, A. Lenshina, I. Shembe); na obszarze Afryki Wsch. przywódcy rel. określający się p. przypisują sobie komunikowanie się z niższymi duchami (nie z Istotą Najwyższą); w niektórych tradycyjnych religiach ludów nilotyckich niższe duchy są często postrzegane jako emanacja Istoty Najwyższej; afryk. tradycję profetyczną na podstawie badań prowadzonych wśród ludu Nuer przedstawił antropolog E.E. Evans-Pritchard; termin *guk*, wcześniej tłumaczony jako czarownik, uznał za oznaczający p.; ci p. uważają, że otrzymują bezpośrednie objawienie od duchów i bóstw niebiańskich, które Evans-Pritchard uznał za emanację Istoty Najwyższej – Kwoth Nhial; wielu znanych p., m.in. Ngundeng i jego syn Gwek, przypisywało sobie występowanie w imieniu ducha nazywanego Deng; podobne funkcje przypisują sobie p. spośród ludu Dinków, nazywani *ran nhialic* (ludzie bóstw); p. z nilotyckiego ludu Meban z Etiopii uważają, że mają zdolność nawiązywania bezpośredniego kontaktu z bóstwem oraz władzę kontroli nad życiem i śmiercią przez słowa i myśli; swoich p. mają kenijskie ludy Kalenjin oraz Masajowie, nazywający ich *laibon* i przypisujący im zdolność sprowadzania deszczu; jednym z najbardziej znanych p. Afryki Wsch. był Kinjikitile z pd.-wsch. terenów Tanganiki (obecnie Tanzania); twierdził, że został opanowany przez duchy Lilungu oraz Hongo; zorganizował ruch powstańczy Maji-Maji (1905-07) przeciw kolonistom niem.; na obszarze Republiki Pd. Afryki tradycja profetyczna rozwinęła się gł. wśród ludu Kosa; Makhanda (znany też jako Nxele; 1790-1820) zaczął 1816 nauczać o bogu Mdalidephu oraz o bogu Europejczyków Thixo; znając częściowo doktrynę chrześc., połączył ją z wierzeniami Kosa; głosił, że Europejczycy zamordowali Tayi, syna Thixo, za co zostali surowo ukarani; 1850 in. p. Kosa, Mlanjeni, zgromadził przy sobie grupę zwolenników; prowadził ascet. tryb życia i czcił Istotę Najwyższą identyfikowaną ze słońcem; mocno zwalczał czary; wśród ludu Diola z Senegalu, Gambii i Gwinei-Bissau istniała również tradycja prorockich objawień pochodzących od Istoty Najwyższej Emitai, powołujących pewne osoby do ich przekazywania.

E.E. Evans-Pritchard, *Nuer Religion*, NY 1956, 2006 (*Religia Nuerów*, Kęty 2007); B. Bernardi, *The Mugwe. A Failing P.*, Lo 1959; G. Lienhardt, *Divinity and Experience. The Religion of the Dinka*, Ox 1961, 2003; W. Tyloch, *Mały słownik religioznawczy*, Wwa 1969, 358; B.C. Ray, *African Religions. Symbol, Ritual and Community*, Ec 1976, Upper Saddle River 2000; S. Balić, LPPR 826-828; A. Schimmel, P. Parusel, LexRI 363-364; J. Peires, *The Dead Will Arise. Nongqawuse and the Great Xhosa Cattle-Killing Movement of 1856-7*, Johannesburg 1989, 2003; D.H. Johnson, *Nuer P. A History of Prophecy from the Upper Nile in the Nineteenth and Twentieth Centuries*, Ox 1994; *Revealing P. Prophecy in East African History*, Lo 1995; R.M. Baum, *Shrines of the Slave Trade. Diola Religion and Society in Precolonial Senegambia*, NY 1999; tenże, *In Unspoken Worlds. Women's Religious Lives*, w: *Alinesitoué. A West African Woman P.*, Belmont 2001; H. Bechmann, *The Brill Dictionary of Religion*, Lei 2006, III 1522-1524.

Ryszard Dziura

II. W BIBLI – jako pośrednik między Bogiem i ludźmi, wżł. w kontekście komunikowania słowa Bożego, p. jest obok kapłana najważniejszą postacią życia rel. biblijnego Izraela.

1. **Terminologia** – Termin „p.” pochodzi od gr. *profetes* używanego przez tłumaczy LXX w przekł. różnych hebr. terminów odnoszących się do osoby p.; w świetle etymologii gr.